

**И. К. АХУНБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
МЕДИЦИНА АКАДЕМИЯСЫ**

**Б. Н. ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ-РОССИЯ
СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 14.23.690 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 614.258.1-682(575.25)

АКПЫШАРОВ НУРЛАНБЕК ТОКТОСУНОВИЧ

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ПСИХИАТРИЯЛЫК ЖАРДАМ
СИСТЕМАСЫН ЖАКШЫРТУУНУН ИЛИМИЙ НЕГИЗИ (ОШ
ОБЛАСТЫНЫН МИСАЛЫНЫН НЕГИЗИНДЕ)**

14.02.03 – коомдук саламаттык жана саламаттыкты сактоо

Медициналык илимдердин кандидатты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
Авторефераты

Бишкек – 2024

Иш Ошмамлекеттик университетинин коомдук саламаттыкты сактоо кафедрасында жүргүзүлдү.

Илимий жетекчиси:

Мамбетов Марат Авалович

медицина илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин Курортология жана калыбына келтирүүчү дарылоо илим-изилдөө институтунун филиалынын Медициналык реабилитациялык борборунун директору

Расмий оппоненттери:

Майканаев Болот Бекташевич

медицина илимдеринин доктору,
Эл аралык Европа университетинин илимий жана клиникалык иштер боюнча проректору

Кудрина Елена Аркадьевна

медицина илимдеринин доктору, профессор,
Россия Федерациясынын саламаттык сактоо министрлигинин "Ижевск мамлекеттик медициналык академиясы" жогорку билим берүү федералдык мамлекеттик бюджеттик билим берүү мекемесинин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо факультетинин коомдук саламаттык сактоо, экономика жана башкаруу кафедрасынын башчысы

Жетектөөчү уюм: С. Д.Асфендияров Казак улуттук медицина университети, «Коомдук саламаттыкты сактоо» илимий комитети (050012, Казакстан Республикасы, Алматы, Толе Би көч., 94).

Диссертацияны коргоо 2024-жылдын «24» октябрында саат 13:00 медицина илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертациясын коргоо боюнча И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясына караштуу Д 14.23.690 диссертациялык кеңештин отурумунда өткөрүлөт, негиздөөчүсү Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университети, дареги: 720020, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 92, жыйындар залы. Диссертацияны коргоонун видеоконференциясына кирүү үчүн шилтемеси: <https://vc.vak.kg/b/142-c9g-rqj-fbe>

Диссертация менен И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын (720020, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 92), Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Бишкек ш., Киев көч., 44) китепканаларынан жана <https://vak.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын 19-ноябрында жөнөтүлгөн.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы

медицина илимдеринин кандидаты, доцент Д. Д. Ибраимова

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Акыркы жылдары дүйнөдө гана эмес, Кыргыз Республикасында да социалдык-экономикалык кайра куруулар жана психиатриялык кызматтын натыйжалуулугунун төмөндөшү менен шартталган психикалык бузулуулардын жогорку деңгээли байкалууда [Н. Г. Незнанов ж.б., 2018; Калктын саламаттыгы жана Кыргыз Республикасындагы саламаттыкты сактоо уюмдарынын ишмердүүлүгү, 2019]. Ошондуктан, «2018-2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкынын психикалык саламаттыгы» Улуттук программасынын максаты психикалык саламаттыкты чыңдоо, психикалык бузулуулардан алдын алуу жана жеткиликтүү медициналык жардам көрсөтүү болгон [Кыргыз Республикасынын калкынын психикалык саламаттыгын сактоо 2018- 2030, 2018]. Калктын психикалык саламаттыгы коомдук ден соолуктун маанилүү элементи болуп саналат жана улуттун экономикалык жана социалдык бакубаттуулугу менен тыгыз байланышта [Н. В. Семенова жана автор менен, 2013; Бүткүл дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму, 2022].

Психикалык саламаттыкты сактоо кызматын реформалоонун зарылчылыгы көбүнесе көрсөтүлүүчү жардамдын канааттандыруу эмес сапаты, психикалык саламаттыкты сактоо кызматтарына жана аларды алуу мүмкүнчүлүгүнүн төмөндөшүнө байланыштуу, бул көйгөйгө өзгөчө көңүл буруп, жаңы чечимдерди издөөнү талап кылат [Д.Ю. Veltishchev et al., 2012; Бебчук М.А. ж.б., 2021; M. G. Harris et al., 2015; C. S. Lopes, 2016].

COVID-19 – калктын психикалык саламаттыгы үчүн жагымсыз кесепеттерге алып келген коомдогу жана саламаттыкты сактоодогу эң оор кризистердин бири [Островский Д.И. et al., 2020, Sulaymanova M. R., 2020, Dua L. et al., 2020]. Жыл сайын дүйнө жүзү боюнча 264 миллиондон ашык адам депрессиядан жабыркайт; оор психикалык бузулуулары бар адамдар жалпы калкка караганда 10-20 жыл эрте өлүшөт; төмөн жана орто кирешелүү өлкөлөрдө адамдардын 76% - 85% психикалык бузулуулардан жабыркайт; Дүйнөлүк экономика 1 триллион доллардан ашык жоготууда, жылына эмгекке жарамдуу жарандардын депрессиясынан улам. Пандемия учурунда калктын массалык изоляциясы психологиялык стресстин толкунун жаратты. Стресстин деңгээли үйдө отурган дени сак жарандарда гана эмес, ооруканада дарылангандардын, алардын жакындарынын арасында да жогору болуп чыкты [Е. И. Аксенова, 2021].

Кээ бир илимий изилдөөлөр белгилегендей, психикалык бузулуулардын көбөйүүсү оорунун күтүлбөгөндүгүнөн, маалымат каражаттарынын көп агымынан, социалдык барымталардан келип чыккандыгынан пандемия убагында психикалык жардам берүү зарыл экендигин белгилейт. (Н.Хiao et., 2020, А.Н. Алехин жана автор менен., 2020)

Азыркы учурдагы заманбап психиатриянын актуалдуулугу болуп психиатриялык кызматтын ишмердүүлүгүнүн илимий негизде регионалдык психиатриялык кызматын өркүндөтүүгө багытталган иштерди ишке киргизүүнүн, заманбап принциптерин көрсөтүү, калкка психиатриялык жардам берүү жана түзүү, жүргүзүлгөн медициналык-социалдык иш-чаралардын сапаттын камсыз кылуу [Т. С. Довженко жана соавт., 2016; Л. В. Шукиль жана соавт., 2016; Р. А. Расулов, 2017].

Ошентип, психиатриялык жардам кызматынын ишин өркүндөтүүнүн илимий негиздери болуп, психикалык ден соолукка багытталган реалдуу ишке киргизүүнүн заманбап принциптерин көрсөтүү, калкка психиатриялык жардам берүү, актуалдуу болуп саналат, ошол себептүү бул жагдайларды алдын алууга бул изилдөө негиз болду.

Изилдөөнүн максаты. Комплекстүү изилдөөнүн негизинде Ош облусунда психикалык саламаттыкты сактоо системасын жакшыртуу боюнча далилдүү чараларды иштеп чыгуу.

Изилдөө максаттары:

1. 2017-жылдан 2021-жылга чейинки мезгилде Ош облусунун райондорунда жана Ош шаарында психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын жайылышынын динамикасын жана биринчилик оорунун болжолдоосун талдоо.

2. Психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын өнүгүшү үчүн тобокелдик факторлорун аныктоо жана социологиялык изилдөөлөрдүн негизинде COVID-19 пандемиясынын учурунда калктын психикалык саламаттыгын изилдөө.

3. Ош областтык психиатрия жана наркология борборунун кадрдык потенциалына жана натыйжалуулугуна баа берүү.

4. Психикалык жана жүрүм-турумдун бузулушуна медициналык жардам көрсөтүүнүн сапатын жогорулатууга багытталган региондук деңгээлде психиатриялык жардам көрсөтүү системасын өркүндөтүү жолдорун иштеп чыгуу (Ош облусунун мисалында).

Алынган натыйжалардын илимий жанылыгы.

1. Облустук деңгээлде биринчи жолу Ош облусунун нозологиясы жана райондору боюнча психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын биринчиликке чалдыгуу тенденциясы жана таралышы боюнча олуттуу айырмачылыктар аныкталды жана сызыктуу регрессиялык теңдеменин негизинде биринчи жолу оорунун болжолу эсептелди. .

2. COVID-19 пандемиясынын учурунда Ош шаарында жайгашкан обсерваторияларга кайрылган бейтаптардын психикалык саламаттыгына коронавирустук инфекциянын тийгизген терс таасири тууралуу маалыматтар алынды. Психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын пайда болуусуна

биринчи жолу көп факторлуу анализдин негизинде ооруну пайда кылуу факторлору аныкталды.

3. Ош облусунун райондорунда биринчи жолу амбулатордук шартта көрсөтүлүүчү психиатриялык жардамдын төмөн болушу медициналык кадрлардын жетишсиздиги жана айкалыштырып иштөөнүн коэффициенти жогорулуугу аныкталды.

4. Психикалык жана жүрүм-турумдун бузулушуна медициналык жардам көрсөтүүнүн сапатын жогорулатууга багытталган региондук деңгээлде психиатриялык жардам көрсөтүү системасын өркүндөтүү жолдору иштелип чыккан (Ош областынын мисалында).

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси.

Психиатриялык жардам көрсөтүүнү пландаштырууда психикалык бузулуулардын таралышынын динамикасынын негизги тенденцияларын, региондун калкынын психиатрларга жана психологдорго болгон муктаждыктарын изилдөөнүн натыйжасында алынган маалыматтар колдонулууга тийиш. Иштелип чыккан далилдүү чаралар адистештирилген медициналык жардамдын сапатын жана жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга, ошондой эле аймактын калкынын психикалык саламаттыгынын көрсөткүчтөрүн жакшыртууга мүмкүндүк берет.

Изилдөөнүн алынган теориялык жана практикалык натыйжалары ОшМУнун коомдук саламаттыкты сактоо кафедрасынын окуу процессине (10.10.2022-ж. аткаруу актысы) жана Ош облустук психиатрия жана наркология борборунун практикалык ишмердүүлүгүнө (акт. ишке киргизүү 14.06.2022).

Коргоо үчүн сунушталган негизги жоболор:

1. Ош облусундагы психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын ооруга биринчи чалдыгуулардын жана таралышынын, майыптуулуктун тенденцияларынын олуттуу айырмачылыктарынын негизинде регионалдык деңгелде калктын психикалык саламаттыгынын негизги көрсөткүчтөрүнүн начарлашын көрсөтүп турат. Сызыктуу регрессиянын негизинде ооруга биринчи чалдыгуулардын болжолу оорунун иш жүзүндөгү төмөнкү деңгээлде экендигин аныктоого мүмкүндүк берди, бул психикалык оорулар менен ооруган калктын аз айлануусун, кайрылуусун мүнөздөйт.

2. Коронавирустук инфекциянын психикалык саламаттыгына терс таасири тынчсыздануу, коркуу, маанайдын төмөн болушу, жалпы стресс жана уйкунун бузулушу менен байкалган. Психикалык оорунун өнүгүүсүнүн негизги тобокелдик факторлору болуп стресс, үй-чыр-чатактар, өзгөчө кырдаалдар саналат.

3. Ош облусунун райондорунда психиатриялык жардамдын төмөн болушу психиатрлардын жана психологдордун жетишсиздигинен жана психиатр дарыгерлердин ордун айкалыштырып иштөөнүн жогорку көрсөткүчүнөн улам келип чыгат.

4. Психикалык жана жүрүм-турумдун бузулушу боюнча медициналык жардамдын сапатын жогорулатууга багытталган региондук деңгээлде психиатриялык жардам көрсөтүү системасын өркүндөтүү көчмө консультациялык-диагностикалык психиатриялык топтордун, коомдук психиатриялык кызматтардын, коомдук реабилитациялык кызматтардын жана үй шартында иштөөнү колдоону камтыйт.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. Изилдөөнүн натыйжалары талкууланды жана баяндама жасады: “Медицина илими жана билим берүү тармагындагы инновациялар” эл аралык илимий конференциясында, Ош, 27-май, 2022 (Ош, 2022), Эл аралык илимий-практикалык студенттер жана жаш окумуштуулар конференциясында “Инновациялар медицина илими жана билим берүү тармагы», Чолпон-Ата, 25-июнь, 2023-жыл (Чолпон-Ата, 2023-ж.), Эл аралык илимий-практикалык конференция «Евразиядагы интеграциялык процесстердин баалуулук негиздери», Москва, 28-29-март, 2024-жыл (Москва ш. , 2024) , Бүткүл россиялык илимий изилдөөлөр коомунун илимий изилдөө иштеринин XIII Эл аралык конкурсу, Москва, 31-июль, 2024-жыл (Москва, 2024-ж.).

Диссертациянын толук чагылдырылышы басылмаларда. Диссертациянын темасы боюнча 7 илимий макала жарыяланган, анын ичинен 6 макала Орусиянын илимий цитаталар индекси (РИНЦ) тизмесинен рецензияланган басылмаларда, инфо фактору 0,1 кем эмес.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертация 149 беттен турган, кириш сөздөн, адабияттарга сереп салуудан, методологиядан жана изилдөө ыкмаларынан, өздүк изилдөөнүн 3 бөлүмүнөн, корутундудан жана практикалык сунуштардан турат. Диссертация 34 таблица жана 5 чийме менен иллюстрацияланган. Библиографиялык көрсөткүч 187 булакты, анын ичинде 106 чет элдик булактарды камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертацияга киришүү изилдөө темасынын актуалдуулугун негиздейт, максатын, милдеттерин, илимий жаңылыгын, алынган натыйжалардын практикалык маанисин жана коргоого берилген диссертациянын негизги жоболорун көрсөтөт.

1-бап «Психикалык ден соолук жана психикалык саламаттыкты сактоо системасы заманбап азыркы этаптагы ден соолуктун актуалдуу проблемасы катары (адабий карап чыгуу). Калктын саламаттыгынын жана бакубаттуулугунун ажырагыс бөлүгү катары психикалык ден соолук боюнча ата мекендик жана чет өлкөлүк изилдөөлөрдүн булактарын талдоо, психикалык бузулуштардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун учурдагы тенденциялары,

COVID-19 пандемиясы жана өзгөчө кырдаалдар учурундагы психикалык ден соолук, адам ресурстары, жана психикалык ден соолукту чыңдоо боюнча стратегиялар ишке ашырылды.

2-бап. «Методология жана изилдөө ыкмалары». Иликтөө 2015-жылдан 2021-жылга чейин жүргүзүлгөн. Изилдөөнүн объектиси: психикалык жана жүрүм-туруму бузулган бейтаптар. Изилдөө предмети: психикалык саламаттыкты сактоо системасы.

2.1 Изилдөө методологиясы. Ош облустук психикалык ден соолук борбору, ал эми 2022-жылдан баштап Ош облустук психиатрия жана наркология борбору Кыргыз Республикасынын түштүк облустарынын жана Ош шаарынын калкына стационардык, амбулатордук психологиялык-психиатриялык жардам көрсөтүү, ошондой эле консультациялык-методикалык жардам көрсөтүүдө. Ош жана Баткен облустарынын 10 райондук психиатриялык бөлүмдөрүнө жардам көрсөтүү.

Изилдөөнүн планы жана программасы 2.1.1-таблицада келтирилген.

Биринчи этапта негизги көрсөткүчтөр анализденди жана тенденциялар көрсөтүлдү, Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо Министрлигинин борбордук электрондук саламаттык сактоо статистикалык маалыматтары жана Ош облустук психиатрия жана наркология борборунун 2017- 2021-жылдар аралыгындагы уюштуруу-методикалык кабинетинин динамикалык психиатриялык жардамдын көрсөткүчтөрү аныкталды.

Ош облусунун жана Ош шаарынын калкынын алгачкы психикалык жана жүрүм-турум бузулуулардын болжолдонгон оорушу сызыктуу регрессиянын теңдемесин колдонуу менен эсептелип чыкты.

Ош облустук психиатрия жана наркология борборунун 2017-2021-жылдардагы ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчтөрү каралды: жайгаштырылган керебеттердин саны (10 000 калка); келип түшкөн оорулуулардын саны; керебет күндөр; керебеттин иштеши; керебеттин айланышы, бейтаптардын орточо болуусу, кайталап жатуулар (%).

Ош областынын райондорундагы калкты психиатрлар менен камсыз кылуу боюнча кадрдык потенциал талдоого алынды.

COVID-19 вирусунун Ош облусунун калкынын психикалык саламаттыгына тийгизген таасирин баалоо максатында Ош шаарында жайгашкан обсерваторияларына психологиялык мүнөздөгү ар кандай даттануулар менен кайрылган 385 бейтапка сурамжылоо жүргүзүлдү. Ош мамлекеттик университеттин (ОшМУнун) №5 жана 7, кесиптик лицейдин №16 жатаканасы, «Барчын» медициналык борбору.

2.2 Изилдөө методдору. Аналитикалык, ретроспективдүү, социологиялык жана статистикалык изилдөө ыкмалары колдонулган. Изилдөө материалдарын изилдөөдө, салыштырмалуу маани, динамикалык катарлар колдонулду.

Таблица 2.1.1 – Изилдөө планы жана программасы

№ пп	Изилдөө маселеси	Изилдөөнүн объектиси, предмети жана материалы.	Изилдөө ыкмасы.
1	Ош облусунун райондорунда жана Ош шаарында психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун биринчилик оорусунун жана таралышынын динамикасын талдоо, 2017-жылдан 2021-жылга чейинки мезгилге биринчилик оорунун болжолу.	Изилдөө объектиси: Кыргыз Республикасынын, Ош облусунун жана Ош шаарынын калкы. Изилдөө предмети: психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун пайда болушу. Изилдөөнүн материалы: Электрондук саламаттыкты сактоо борборунун 2015-2021-жылдар аралыгындагы статистикалык маалыматтары, Ош облустук психиатрия жана наркология борборунун 2017-2021-жылдар аралыгында (Статистикалык форма 10, форма 10 здрав, 14 форма, 14 здрав, № 43 каттоо формасы) .	Ретроспективдүү. Статистикалык
2	Социологиялык изилдөөлөрдүн негизинде COVID-19 пандемиясынын учурунда калктын психикалык саламаттыгын изилдөө.	Изилдөө объектиси: Ош облусунун жана Ош шаарынын калкы. Изилдөөнүн предмети: Кыргыз Республикасынын Ош шаарындагы «Барчын» санаториясында, ОшМУнун №5 жана 7 жатаканаларында жайгашкан обсерваторияга психологиялык мүнөздөгү ар кандай даттануулар менен кайрылган 385 бейтаптын психикалык саламаттыгы, Кесиптик лицейдин №16 жатаканасы, «Барчын» медициналык борбору, COVID-19 пандемиясынын мезгилинде. Изилдөө материалы: атайын иштелип чыккан анкета (n=385).	Суроо берүү. Статистикалык. Аналитикалык.
3	Ош областтык психиатрия жана наркология борборунун кадрдык потенциалына жана натыйжалуулугуна баа берүү.	Изилдөө объектиси: Ош облустук психиатрия жана наркология борборунун психиатрлары. Изилдөөнүн предмети: 2017-2021-жылдар аралыгында Ош облустук психиатрия жана наркология борборунун врач-психиатр менен камсыз болушу, ишинин көрсөткүчтөрү. (жайгаштырылган койкалардын саны (10 000 калкка), кабыл алынган бейтаптардын саны, керебет күндөрү, керебеттер, керебеттердин алмашуусу, пациенттердин орточо болушу, реадмиссия). Изилдөөнүн материалы: Ош областтык психиатрия жана наркология борборунун 2017-2021-жылдар аралыгындагы статистикалык маалыматтары (Статистикалык форма 10, форма 10 ден соолук, 14 форма, 14 ден соолук, № 43 каттоо формасы).	Статистикалык. Аналитикалык.
4	Аймактык деңгээлде психиатриялык жардам көрсөтүү системасын өркүндөтүү жолдорун иштеп чыгуу (Ош областынын мисалында).	Изилдөөнүн объектиси: психикалык саламаттыкты сактоо системасы. Изилдөө предмети: региондук деңгээлде психикалык саламаттыкты сактоо системасын өркүндөтүү	Аналитикалык.

Топтор аралык айрымдардын купуялуулугун Стьюдент критерийи, репрезентативтик мүчөлүктөр, катасыз болжоо критерийинин тактыктоосу (критерий достоверности безошибочного прогноза) менен аныкталды. Ооруга чалдыгуу болжолун эсептөөдө регрессиялык анализ колдонулган (орточо маани, ортоквадраттуу чегинүү, корреляция коэффициенти, регрессия, сызыктуу регрессия теңдемеси, сызыктуу регрессия шкаласы). Маалыматтын бардык көлөмү Microsoft-Statistica 6.0 колдонмо программасы жана Microsoft Excel аркылуу жеке компьютерде иштетилген.

3-5-главарда өзүбүздүн изилдөөбүздүн натыйжалары жана алардын талкуусу берилген.

3-глава «Ош областтык психиатрия жана наркология борборунун көрсөткүчтөрү жана ишмердүүлүгү».

3.1 Кыргыз Республикасындагы психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун пайда болуу тенденциялары. Психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун, анын ичинде катталган жана консультациялык түрдө республика боюнча оорунун анализи 2016-2017 жана 2021-жылдары +5,7, +10,1% жана +12,3%га көбөйгөнүн, 2018-жылы бир аз төмөндөгөнүн көрсөттү. 2020-жыл -9,0%, -1,8%, -20,9%. Чоң калктын арасында ушундай эле өсүү тенденциясы 2016-2017 жана 2021-жылдары тиешелүүлүгүнө жараша +6,6%, +13,1%, +17,7%, ал эми 2018-2020-жылдары -9,9%, -10,5%, -19,2 азайган. %, тиешелүүлүгүнө жараша. Республикада 2015-жылдан 2018-жылга чейин психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумунун бузулушунун 62,2%, 58,1%, 58,8%, 56,0%, 45,4%, 48,6% жана 55,4%, орто эсеп менен 54,9% чоң кишилер түзгөн. 14 жашка чейинки балдарда 2016, 2019 жана 2021-жылдары +3,4%, +33,5%, +5,4%, 15-17 жаштагы өспүрүмдөр 2016, 2018, 2019-жылдары +8% өсүш тенденциясы байкалган. , тиешелүүлүгүнө жараша +48,2%, +59,9%. 14 жашка чейинки балдардын оорусунун өсүшү 2016-жылы, 2020-жылы +8,0%, +37,0%, 15-17 жаштагы өспүрүмдөр үчүн 2017-2019-жылдары +16,5%, +4,5%, +21,8%.

Ош облусунда бул мезгилде жалпысынан жана чоңдордо катталган оорулардын төмөндөшүнүн динамикасы белгиленген, 2021-жылы гана көрсөткүч тиешелүүлүгүнө жараша +0,8% жана +7,6%га өскөн. Бухгалтердик эсепке алуу жана консультациялык жардам жалпысынан 2016 жана 2021-жылдардан тышкары кыскарган (тиешелүүлүгүнө жараша +7,7% жана +8,1%), ал эми бойго жеткен калк толкун сымал динамика менен мүнөздөлгөн, бирок төмөндөө тенденциясы менен өсүш 2016 жана 2018-жылдары болгон. тиешелүүлүгүнө жараша +6,0% жана +1,7%.

14 жашка чейинки балдардын психикалык бузулууларынын жана жүрүм-турумунун бузулушунун катталган учурларынын жогорку өсүшү 2017, 2019 жана 2021-жылдары +21,6%, +153,3%, +4,7%, 2016-жылы 15-17

жаштагы өспүрүмдөр жана 2019-жылга тиешелүүлүгүнө жараша +41,5% жана +32,4%. 14 жашка чейинки балдардын катталган жана консультациялык ооруларынын көбөйүшү 2016, 2017 жана 2019-жылдары +2,0%, +22,0% жана +94,0%, 15-17 жаштагы өспүрүмдөр арасында 2016-жылы жана 2019-жылы +74, 3% жана +15,2%, тиешелүүлүгүнө жараша. Балдар арасында 2017 жана 2019-жылдары, ал эми 2016 жана 2019-жылдары өспүрүмдөр арасында оорунун бардык түрлөрү боюнча эң жогорку көрсөткүчтөрдү белгилей кетүү маанилүү.

Кыргыз Республикасында 2016-жылы эркектерге караганда психикалык жана жүрүм-турумдун бузулушуна чалдыгуу аялдарда кыйла көп катталган (тиешелүүлүгүнө жараша $174,8 \pm 0,2$ жана $165,8 \pm 0,2$), $p < 0,01$, 2018 ($171,1 \pm 0,2$ жана $169,8 \pm 0,2$), $p > 0,05$, 2019 (тиешелүүлүгүнө жараша $170,4 \pm 0,2$ жана $164,3 \pm 0,2$), $p < 0,01$, 2020 ($144,0 \pm 1,4$ жана $120,5 \pm 1,3$), $p < 0,001$ жана 2015-жылы ($20,15,12$ жана $28,12 \pm 1,4$, тиешелүүлүгүнө жараша), $p < 0,001$. 2015-жылы (тиешелүүлүгүнө жараша $162,6 \pm 1,6$ жана $159,4 \pm 1,6$), $p < 0,001$ жана 2017 (тиешелүүлүгүнө жараша $191,9 \pm 0,2$ жана $183,2 \pm 0,2$), $p < 0,001$, аялдардын арасында эркектер арасында кыйла көп.

Ош шаарында оорунун жогорку көрсөткүчү негизинен аялдардын арасында басымдуулук кылган. Эркектер арасында өсүш 2018 жана 2021-жылдары, аялдардыкы 2016-2017 жана 2019-жылдары катталган. Ош облусунда 2018 жана 2020-жылдардан башка бардык жылдарда эркектер арасында психикалык жана жүрүм-турумдун бузулушу басымдуулук кылган. 2016-2019-жылдары эркектер арасында, ал эми аялдар арасында 2016-2018-жылдары өсүү белгиленген.

3.2 Ош облусунда психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун биринчи аныкталган оорулардын ликтин жана таралышынын динамикасы. 2017-жылдан бери Ош облусунда биринчи оорунун деңгээли $35,5 \pm 1,6$ ($n=462$) 2021-жылы $25,3 \pm 1,3$ ($n=358$) учурга чейин төмөндөгөн. 2018, 2019 жана 2021-жылдары оорунун көрсөткүчү динамикада -12,1%, -10,2%, -17,3%га бир аз төмөндөгөн, 2020-жылды кошпогондо +9,2% өсүү темпи бир аз өскөн. Алсак, 2018-жылы $31,2 \pm 1,5$ ($n=415$), 2019-жылы - $28,0 \pm 1,4$ ($n=380$), 2020-жылы - $30,6 \pm 1,4$ ($n=422$) жана 2021-жылы - $25,3 \pm 1,3$ ($n=358$), $p > 0,05$, динамикада -12,1%, -10,2% жана -17,3%.

Кара-Суу районунда биринчи оорунун жогорку деңгээли белгиленип, кыйла жогорку деңгээлде болгон. Ошентип, 2018, 2019 жана 2021-жылдары көрсөткүчтүн төмөндөө темпи -26,2%, -44,1%, -34,2% түзгөн. 2020-жылы көрсөткүчтүн өсүү темпи +63,7%га өскөн. 2017-жылы оорунун негизги көрсөткүчү $22,1 \pm 1,3$ учур ($n=287$), 2018-жылы - $16,3 \pm 1,1$ ($n=217$), $p < 0,001$, 2019-жылы 1,8 эсеге ($9,1 \pm 0,8$, $n=124$) азайган. , $p < 0,001$, 2020-жылы 1,6 эсеге өскөн ($14,9 \pm 1,0$, $n=206$), $p < 0,001$, ал эми 2021-жылы кайрадан 1,5 эсеге

($9,8 \pm 0,8$, $n=139$), $p < 0,001$ төмөндөгөн. 2018, 2019 жана 2021-жылдары - 26,2%, -44,1% жана -34,2%га төмөндөө белгиленген, 2020-жылды кошпогондо, көрсөткүч $+63,7\%$ га өскөн. Ош областынын башка райондоруна салыштырганда биринчи жолу оорунун деңгээли Өзгөн жана Ноокат райондорунда жогору жана иш жүзүндө туруктуу. Ноокат районунда динамикада көрсөткүчтүн төмөндөшү 2018-жылы -9,3%га, 2019-жылы нөлдүк өсүш жана 2021-жылы -19,0%га, 2020-жылы өсүү темпи $+7,7\%$ га өскөн. 2017-жылы психикалык жана жүрүм-турумдун бузулушунун $4,3 \pm 1,3$ учуру ($n=56$), 2018-жылы - $3,9 \pm 0,5$ ($n=52$), 2019-жылы - $3,9 \pm 0,5$ ($n=53$) бул жылдардагы олуттуу айырмачылыктарсыз аныкталган, $p > 0,05$. 2020-жылы көрсөткүч бир аз өсүп, $4,2 \pm 0,5$ учурду ($n=58$) түзгөн жана 2021-жылы төмөндөө темпи боюнча кайрадан $3,4 \pm 0,4$ учурга ($n=48$), $p > 0,05$, -19,0%га төмөндөгөн.

Ош облусунун Өзгөн районунда 2018 жана 2019-жылдары динамикада биринчи оорунун деңгээли өсүү темпи боюнча $+37,1\%$ жана $+10,4\%$ түзгөн, ал эми 2020 жана 2021-жылдары -11,3% жана -8,5%га төмөндөгөн. . 2017-жылы оорунун негизги көрсөткүчү $3,5 \pm 0,5$ ($n=46$) учурду түзсө, 2018-жылы 1,4 эсеге ($4,8 \pm 0,6$, $n=64$) $+37,1\%$ га өскөн, бирок олуттуу айырмачылыктар табылган эмес, $p > 0,05$. 2019-жылы психикалык оорулардын жыштыгы $5,3 \pm 0,6$ учурга чейин бир аз жогорулаган (2020 жана 2021-жылдары $n=71$); $p > 0,05$, динамиканын -8,5%га төмөндөшү.

Ош облусунда психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун таралышы 2017-жылы $707,8 \pm 7,3$ ($n=9207$), 2018-жылы $709,1 \pm 7,2$ ($n=9417$), өсүү темпи $+0,1\%$, 2019-жылы - $705,1 \pm 7,1$ ($n=n=n=$) түзгөн. 9555), -0,5%га азайган, 2020-жылы - $679,1 \pm 6,9$ ($n=9371$) -3,6% жана 2021-жылы - $665,6 \pm 6,8$ ($n=9340$) -1,1%.

Психикалык жана жүрүм-турум бузулууларынын таралышы боюнча биринчи орунду Карасуу району ээлейт. Психикалык оорулардын жогорку темп менен таралышы 2018, 2019, 2020 жана 2021-жылдары убакыттын өтүшү менен -0,8%, -2,6%, -5,7% жана -4,8% га бир аз төмөндөө тенденциясын көрсөттү. 2017-жылы таралуу деңгээли $252,0 \pm 4,3$ учур ($n=3278$), 2018-жылы - $249,8 \pm 4,3$ учур ($n=3317$), $b > 0,05$, 2019-жылы - $243,2 \pm 4,2$ учур ($n=3328$), б. $> 0,05$, 2020-жылы оору бир аз азайып, $229,2 \pm 4,0$ учурду түздү ($n=3190$), ал эми төмөндөө 2021-жылга да мүнөздүү - $218,2 \pm 3,9$ учурга ($n=2038$), бул оорунун жайылышы менен байланышкан. жаңы коронавирус инфекциясы. Ошондой эле, Ош облусунун Ноокат районунда көрсөткүчтүн кыйла жогору деңгээли белгиленген. 2017-жылы оорунун $163,6 \pm 3,5$ учуру ($n=2127$) катталган, 2018-жылы - $158,9 \pm 3,4$ ($n=2111$), $p > 0,05$, оорунун көрсөткүчү убакыттын өтүшү менен -2,8%га азайган, 2019-жылы - $154,8 \pm 3,3$ учур ($n=2118$), $p > 0,05$ -2,5%. 2020-жылдан бери дарыланууга кайрылгандардын саны ($145,2 \pm 3,2$, $n=2022$) -6,2%га жана 2021-

жылы ($144,1 \pm 3,1$, $n=2038$) $-0,7\%$ га бир аз кыскарды, $p > 0,05$, бул дагы коронавирус инфекциясы жана калктын аз айлануусу менен байланыштуу.

Өзгөн районунда психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун таралышы дээрлик бирдей деңгээлде болгон, б.а. 2017-жылдан 2021-жылга чейин олуттуу өзгөрүүсүз туруктуу болгон ($114,5 \pm 2,9$, $n=1489$; $114,9 \pm 2,9$, $n=1526$; $113,8 \pm 2,8$, $n=1557$; $114,8 \pm 2,8$, $n=1,8592$ жана $n=1,8n=1606$, тиешелүүлүгүнө жараша), $p > 0,05$. Жүгүртүү темпи 2018-жылы $+0,3\%$ га жана 2020-жылы $+0,4\%$ га өскөн; 2019 жана 2021-жылдары $-0,9\%$ жана $-0,7\%$ азайган.

Араван районунда 2018-жылдан 2021-жылга чейин оорулуулардын катышуусу жетишээрлик жогорку деңгээлде болуп, бир аз төмөндөгөн, бул да калк арасында коронавирустук инфекциянын жайылышы жана анын жыл ичинде аз келгендиги менен байланыштуу. 2017-жылы ооругандардын саны $93,4 \pm 2,6$ учурду ($n=1215$), 2018-жылы - $90,5 \pm 2,6$ учурду ($n=1202$) түздү, төмөндөө темпинде оору $-3,1\%$ га азайган, 2019-жылы - $90,2 \pm 2,5$ учурлар ($n=1234$) $-0,3\%$ га, 2020-жылы - $88,2 \pm 2,5$ учур ($n=1228$) $-2,2\%$ жана 2021-жылы - $87,9 \pm 2,4$ учур ($n=1244$) $-0,3\%$, $p > 0,05$.

Ош облусунда психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын жыштыгынын жана таралышынын салыштырмалуу туруктуулугунун фонунда райондор боюнча айырмачылыктар байкалууда, бул психикалык саламаттыкты сактоону пландаштырууда эске алуу маанилүү.

3.3 Нозология боюнча психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун Ош областында биринчи жолу оорушу жана таралышы (Ош шаарындагы Ош областтык психиатрия жана наркология борборунун маалыматтары). Биринчилик оорулардын арасында алдыңкы орунду Альцгеймер оорусу (деменция), шизофрения, шизотиптик жана алдамчылык бузулуулар, органикалык шарттар, анын ичинде эпилепсия, инсандык жана жүрүм-турумдук бузулуулар ээлейт. Ош облусунда 100 000 калкка Альцгеймер оорусу жана деменция 2017-жылы $4,3 \pm 2,0$ ($n=55$), 2018-жылы $3,2 \pm 0,4$ ($n=42$), $p > 0,05$, 2019-жылы - $3,6 \pm 0,5$ ($n=55$) түздү. $n=49$), 2020-жылы - $1,9 \pm 0,2$ ($n=27$), $p < 0,001$ жана 2021-жылы - $2,3 \pm 0,4$ ($n=32$), $p > 0,05$. Ош областындагы шизофрения, шизотиптик жана алдамчылык оорулары да жаңыдан аныкталган оорулардын олуттуу бөлүгүн түздү, алар бир нече жылдар бою толкундуу агымга ээ болгон. 2017-жылы көрсөткүч $4,1 \pm 0,5$ ($n=53$) түзсө, 2018-жылы $5,7 \pm 0,6$ га ($n=75$), $p < 0,05$ ке чейин бир аз өскөн, 2019 жана 2020-жылдары бир аз төмөндөгөн ($5,1 \pm 0,6$, $n=69$ жана $3,9 \pm 0,5$, $n=54$) жана 2021-жылы $4,5 \pm 0,5$ ($n=63$), $p > 0,05$ түздү. Органикалык шарттар, анын ичинде эпилепсия 2017-жылы $2,6 \pm 0,4$ ($n=34$), 2018-жылы - $4,6 \pm 0,5$ ($n=61$), $p < 0,001$, 2019-жылы - $2,7 \pm 0,4$ ($n=37$), 2020-жылы - $2,5 \pm 0,4$ ($n=36$) жана 2021-жылы оорулардын саны $6,0 \pm 0,6$ га ($n=85$) чейин олуттуу өскөн, $p < 0,001$. 2017-жылы биполярдык бузулуулар $1,0 \pm 0,2$ ($n=12$) учурда

аныкталган, 2018-жылы биринчи оорунун деңгээли $0,1 \pm 0,08$ ($n=2$), $p < 0,001$, ал эми 2019-жылы – $0,3 \pm 0,1$ ($n=4$), $p > 0,05$. Биполярдык бузулуулар 2020 жана 2021-жылдары аныкталган эмес.

Инсандын жана жүрүм-турумдун бузулуулары – бул адамдын өзүнө жана башкаларга карата спецификалык кабылдоосу жана мамилеси, социалдык адаптациянын төмөндөшү, эмоционалдык ыңгайсыздык жана субъективдүү стресстен улам келип чыккан терең тамыр жайган катаал жана адаптивдик сапаттар. 2017-жылдан бери инсандык жана жүрүм-турумдун бузулушу $2,0 \pm 0,4$ ($n=27$), 2018-жылы - $1,9 \pm 0,3$ ($n=25$), 2019-жылы - $1,6 \pm 0,3$ ($n=21$), 2020-жылы - $1,7 \pm 0,3$ ($n=27$) төмөндөгөн. $n=24$) жана 2021-жылы – $1,3 \pm 0,5$ ($n=19$), $p > 0,05$.

Депрессиялык жагдайлар маанайдын начарлашы, кандайдыр бир иштерге кызыгуунун жоголушу, концентрациянын төмөндөшү, өзүн төмөн баалоо, келечекке ишенбөө, өлүм жөнүндө ойлор, өзүн-өзү өлтүрүү, уйкунун бузулушу, табиттин же дене салмагынын өзгөрүшү, чарчоо сезими менен мүнөздөлөт. жана күч жоготуу. Депрессиялык шарттардын негизги учурлары визиттин аз жыштыгы болгон. 2017-жылы көрсөткүч $0,6 \pm 0,2$ ($n=8$), 2018-жылы – $0,07 \pm 0,007$ ($n=1$), $p < 0,01$, 2019-жылы – $0,4 \pm 0,1$ ($n=5$), $p > 0,05$, 2020-жылы – $0,2 \pm 0,1$ ($n=3$), 2021-жылы бир гана учур аныкталган – $0,07 \pm 0,007$, $p > 0,05$.

Нейротикалык, стресске байланыштуу жана соматоформалык бузулуулар, невроздор - бул узакка созулган стресстин жана конфликттердин (тынчсыздануу, коркуу, тынчсыздануу, уйкунун бузулушу, паника) фонунда пайда болгон шарттар. 2017-жылдан 2019-жылга чейин нейротикалык, стресске байланыштуу жана соматоформдык бузулуулар аз жыштыгы болгон, ал эми 2020 жана 2021-жылдары бул оорунун бир дагы учуру аныкталган эмес. Алсак, 2017-жылы оорунун биринчи деңгээли $0,3 \pm 0,2$ пациентте ($n=4$), 2018-жылы $0,1 \pm 0,08$ пациентте ($n=2$), $p > 0,05$ жана 2019-жылы $0,2 \pm 0,1$ пациентте ($n=3$) аныкталган.), $p > 0,05$, ал эми 2020-2021-жылдары бул оорунун бир да учуру катталган эмес.

Аутизм, гиперактивдүү бузулуу, акыл-эстин артта калышы, сүйлөө бузулушу, биполярдык аффективдик бузулуу, жалпы өнүгүүнүн бузулушу, сексуалдык бузулуулар, адаттардын жана импульстардын бузулушу ж.

Ош шаарында бейтаптар көбүнчө шизофрения, шизотиптик жана алдамчылык оорулары, органикалык оорулар, анын ичинде эпилепсия, Альцгеймер оорусу (деменция), ошондой эле нейротикалык, стресске байланыштуу жана соматоформалык бузулуулар боюнча кайрылышат. Ошентип, 2020-жылы – $21,7 \pm 2,6$ ($n=69$) жана 2017-жылы – $13,3 \pm 2,1$ ($n=38$), $p < 0,01$ – шизофрения, шизотиптик жана адашма бузулуулардын кескин өсүшү байкалган. 2018, 2019 жана 2021-жылдары баштапкы оорунун

деңгээлинде олуттуу айырмачылыктар болгон эмес (тиешелүүлүгүнө жараша $9,5 \pm 1,7$, $9,8 \pm 1,7$ жана $8,2 \pm 1,5$), $p > 0,05$.

Ошондой эле алдыңкы оорулардын бири болуп органикалык шарттар, анын ичинде эпилепсия саналат, 2020-жылы $14,5 \pm 2,1$ ($n=46$), 2019-жылга салыштырмалуу бул көрсөткүч $9,2 \pm 1,7$ ($n=28$), $p < 0,05$ болгон. 2017-жылы $7,7 \pm 0,5$ ($n=22$), 2018-жылы $7,1 \pm 1,5$ ($n=21$) жана 2021-жылы төмөндөө $2,8 \pm 0,9$ ($n=9$), $p > 0,05$ болгон. Альцгеймер оорусу (деменция) 2017-жылы $5,3 \pm 1,3$ ($n=15$), 2018-жылы $3,7 \pm 1,1$ ($n=11$), 2019-жылы $4,9 \pm 1,2$ ($n=15$), $p > 0,05$ учурду түзгөн. Оорунун кескин өсүшү 2020-жылы - $18,0 \pm 2,3$ ($n=57$), ал эми 2021-жылы олуттуу төмөндөшү - $3,0 \pm 1,9$ ($n=10$), $p < 0,001$ байкалган.

Стресс жана соматоформалык бузулуулар менен байланышкан невротикалык учурлардын жогорку жыштыгы 2017-жылы - $4,2 \pm 1,2$ ($n=12$) аныкталган, ал эми 2018, 2019 жана 2021-жылдары бул көрсөткүч төмөндөп, $1,0 \pm 0,5$, $1,6 \pm 0,7$ жана $0,9 \pm 0,5$ түзгөн, тиешелүүлүгүнө жараша, $p > 0,05$. 2020-жылы оорулардын саны $16,0 \pm 2,2$ ге ($n=51$), $p < 0,001$ ге чейин олуттуу өскөн.

Негизинен психикалык оорулардын таралышын нозология боюнча кароодо Ош областтык психиатрия жана наркологиya борборуна Ош облусу боюнча 2017-2021-жылдарга кайрылгандар кайрылышкан. Алдыңкы орунду органикалык шарттар ээлейт, анын ичинде эпилепсия 2017-жылдан бери $141,0 \pm 3,2$ ($n=1835$), 2018-жылы - $321,1 \pm 4,9$ ($n=4269$), $p < 0,001$, 2019 - $324,6 \pm 4,8$ ($n=4399$), $p > 0,05$, 2020 - $310,4 \pm 4,7$ ($n=4284$), $p < 0,01$ жана 2021 - $290,1 \pm 4,5$ ($n=4071$), $p < 0,001$.

Динамика боюнча органикалык шарттардын, анын ичинде талма оорусунун таралуу деңгээли 2018-жылы $+127,7\%$ га олуттуу өскөн, ал эми 2020-жылдан 2021-жылга чейин $-4,3\%$ жана $-6,5\%$ азайган.

Шизофрения, шизотиптик жана алдамчылык сыяктуу оорулар да жогорку деңгээлде. 2017-жылы $136,2 \pm 3,2$ ($n=1772$) учур аныкталды, 2018-жылы - $139,0 \pm 3,2$ ($n=1845$), 2019-жылы - $136,6 \pm 3,1$ ($n=1852$), $p > 0,05$, 2020-ж. - $274,0 \pm 3,2$ ($n=3$) жана 2021-жылы - $129,8 \pm 3,0$ ($n=1822$), $p < 0,001$. 2017, 2018, 2019 жана 2021-жылдары иш жүзүндө туруктуу көрсөткүч менен 2020-жылы кескин өскөн $+99,2\%$.

Инсандык жана жүрүм-турумдун бузулушу алдыңкы орундардын бирин ээлейт. 2017-жылдан бери оорунун жогорку көрсөткүчү байкалган - $109,8 \pm 2,9$ ($n=1428$) кийинки жылдары жыл ичинде кескин төмөндөө байкалган. 2018-жылы таралуу деңгээли $15,9 \pm 1,0$ ($n=211$), 2019-жылы - $22,7 \pm 1,2$ ($n=308$), $p < 0,001$, 2020-ж. - $21,0 \pm 1,2$ ($n=290$), $p > 0,05$, 2021-ж. - $5,5 \pm 2,0$ ($n=817$), $p < 0,001$. Өсүү темпи боюнча таралуунун деңгээли 2019-жылы $+42,7\%$ га өскөн, кийинки жылдары 2018-жылы $-85,5\%$ га жана 2021-жылы - $34,2\%$ га олуттуу төмөндөө байкалган.

Альцгеймер оорусу (деменция) 2017, 2018 жана 2019-жылдары жогорку, туруктуу таралуу көрсөткүчүнө ээ ($71,0 \pm 2,3$, $n=924$, $75,7 \pm 2,3$,

$n=1006$, $p>0,05$, 68 , $3\pm 2,2$, $n=9$, тиешелүүлүгүнө жараша), $p<0,001$. Белгилей кетсек, оорунун олуттуу төмөндөшү 2020-жылы - 58,3%га байкалса, 2021-жылы +104,5%га өскөн.

Мындай абалдын себептери болуп айыл калкы үчүн адистештирилген психиатриялык жардамдын чектелүү болушу, психологдордун жана психиатрлардын, өзгөчө балдар адистеринин жетишсиздиги жана аз камсыз болушу саналат, бул медициналык жардамдын сапатын төмөндөтөт.

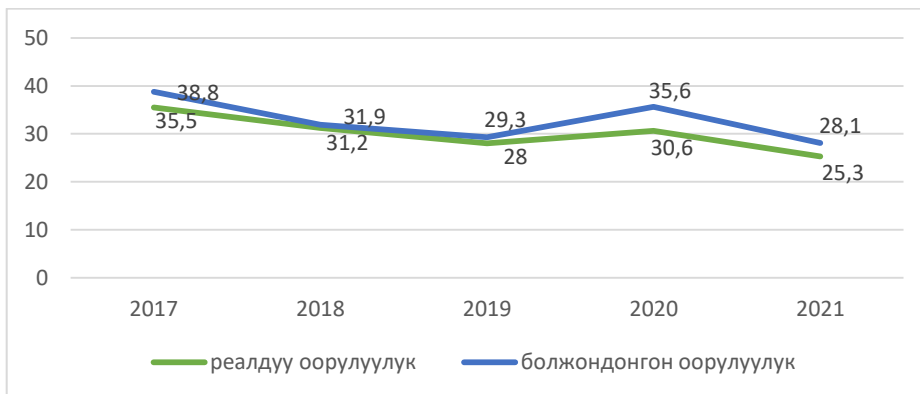
3.4 Психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун биринчи аныкталган ооруларды болжолдоо. Ош облусунда жана Ош шаарында психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын биринчи оорулуулугунун болжолу сызыктуу регрессиялык теңдеменин жардамы менен эсептелген (3.4.1-таблица). Ош облусунда болжолдонгон оору орточо 6,1‰, Ош шаарында 34,8‰ жогору болушу керек эле.

3.4.1-таблица – Ош областында жана Ош шаарында психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун биринчи оорулуулугунун болжолу

№ пп	Жылдар	Оорунун көрсөткүчү	Калктын саны	Оорунун прогнозу	Болжолдуу ооруу
Ош облусу					
1	2017	35,5±1,6	1300,8	3,3	38,8
2	2018	31,2±1,5	1327,9	0,72	31,9
3	2019	28,0±1,4	1355,0	1,32	29,3
4	2020	30,6±1,4	1379,9	5,0	35,6
5	2021	25,3±1,3	1403,2	2,8	28,1
M±σ		30,1±3,2	1353,3±43,9	6,1	36,2
Ош шаары					
1	2017	45,2±3,8	285,4	14,1	66,6
2	2018	33,7±3,3	294,1	29,1	56,6
3	2019	55,2±4,2	306,0	13,6	67,0
4	2020	198,5±7,9	317,3	87,2	309,5
5	2021	24,7±2,7	327,9	30,6	55,7
M±σ		71,4±5,3	306,1±8,5	34,8	111,0

Эскертүү: M±σ – орточо маани жана стандарттык четтөө

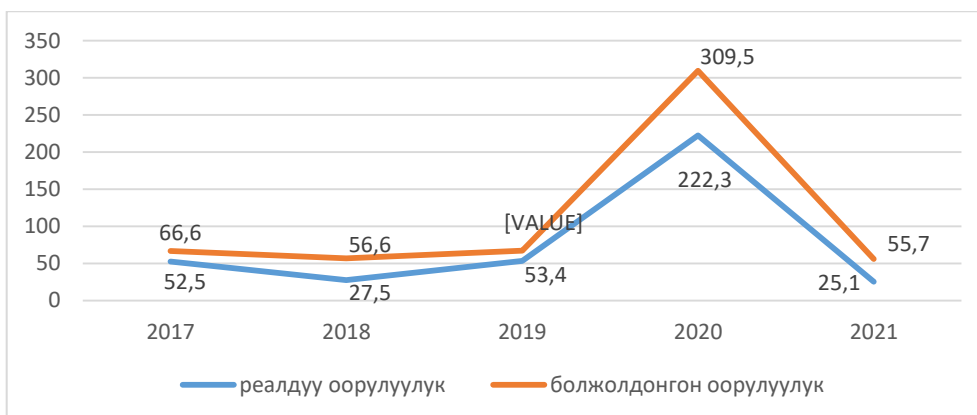
Регрессиялык сызык оорунун реалдуу деңгээли болжолдонгондон канчалык артта калганын ачык көрсөтөт (3.4.1-сүрөт), бул психикалык оорулар менен ооруган калктын аз кайрылуусун мүнөздөйт.

3.4.1-сүрөт – Ош облусунда психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун реалдуу жана болжолдонгон ооруларынын регрессиялык сызыгы.

Эң жогорку айырма 2021-жылдагы иш жүзүндөгү жана болжолдонгон оорунун ортосунда болгон (28,1‰).

Ош шаарында оорунун болжолдонгон тенденциясы 2020-жылы иш жүзүндөгү оорунун жогорку деңгээлинин фонунда эң жогорку болгон (3.4.2-сүрөт).

3.4.2-сүрөт – Ош облусунда психикалык бузулуулардын жана жүрүм-турумдун бузулушунун реалдуу жана болжолдонгон ооруларынын регрессиялык сызыгы.

Алынган натыйжалар, иш жүзүндө оорунун азайышына карабастан, болжолдонгон оорулардын ашып кетишин көрсөтүп турат, бул Ош облусунун райондорунда психиатрлардын жана психологдордун жетишсиздигинен улам аз жеткиликтүүлүк менен мүнөздөлөт.

3.5 Ош облусу боюнча психикалык жана жүрүм-туруму бузулган оорулуулардын майыптуулугу. Биринчи аныкталган майыптуулуктун көрсөткүчү эң чоң өсүш 2019-жылда болгон $+60,0\%$ ($1,6 \pm 0,3$ $n=213$) жана 2021-жылы $+27,2\%$ ($1,4 \pm 0,09$, $n=197$), $p>0,05$. Жалпы санынын ичинен адамдардын ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү менен II топтогу майыптыгы жогорку салыштырмалуу салмактуулук дээрлик бардык жылдарда аныкталган. 2016-жылы салыштырмалуу салмактуулук төмөндөгүдөйдү түздү - $90,7\%$, 2018 - $89,7\%$, 2019 - $90,8\%$, 2020 - $89,1\%$ жана 2021-жылдары - $86,6\%$, түздү, 2019-ж. сырткары 2019-жылы өсүш темпи көбөйгөн $+1,2\%$. III-топтогу майыптуулугу бар бейтаптардын саны кескин өскөн 2020-жылга карата $+150,0\%$ салыштырма салматуулук $1,0\%$ ($n=47$) түзгөн.

Ош облусунун Алай району боюнча- 2021-жылы 2017-жылга салыштырмалуу көрсөткүчү боюнча биринчи жолу аныкталган майыптуулуктун көрсөтүү саны $22,2\%$ азайган, Кара-Кулджа району боюнча $9,6\%$, Ноокат району боюнча $67,9\%$, Өзгөнү району боюнча $51,5\%$ азайган, Кара-суу району боюнча $107,1\%$, Араван району боюнча $85,1\%$. көбөйгөн.

3.6 Ош шаары жана Ош облусу боюнча психикалык жана жүрүм-туруму бузулган диспансердик бейтаптардын динамикасы, консультациялар. 2017-жылдан 2021-жылга чейин Ош облусунда бейтаптардын туруктуу саны диспансердик байкоого алынган; 2017-жылы психикалык оорулар менен $7,0 \pm 0,007$ ($n=9207$) оорулуу (100 000 калкка), 2018-жылы - $6,9 \pm 0,07$ ($n=9417$), 2019-жылы - $7,0 \pm 0,07$ ($n=9555$) катталган. 2020-жылы - $7,0 \pm 0,07$ ($n=9371$) жана 2021-жылы - $6,6 \pm 0,06$ ($n=9340$), $p>0,05$. Динамика боюнча ооругандардын саны 2019-жылы гана $+1,4\%$ га өскөн, калган жылдары ооругандардын саны азайган, 2018-жылы $-1,4\%$, 2021-жылы $-5,7\%$, ал эми 2020-жылы нөлдүк өсүш болгон.

Ош шаарында да диспансердик оорулуулардын саны туруктуу деңгээлде болгон. 2017-жылы $15,1 \pm 0,2$ пациент ($n=4329$), 2018-жылы - $14,7 \pm 0,2$ ($n=4387$), 2019-жылы - $14,3 \pm 0,2$ ($n=4479$), 2020-жылы - $16,3 \pm 2,24$ ($n=4329$) обсервацияда болгон.) жана 2021-жылы $13,6 \pm 0,2$ ($n=4480$), $p>0,05$. Бирок 2017-жылдан 2021-жылга чейин убакыттын өтүшү менен диспансердик оорулуулардын саны бир аз кыскаруу тенденциясы байкалган. 2018-жылы төмөндөө темпи $-2,6\%$, 2019-жылы $-2,7\%$, 2020-жылы $+13,9\%$ жана 2021-жылы $-13,6\%$ түзгөн. Ош шаарында психикалык оорулар менен ооругандарды клиникалык кароодон өткөрүү көрсөткүчү Ош облусуна салыштырмалуу 2 жана андан көп эсе жогору. Ош шаарында биринчи жолу диагноз койгондор менен консультациялар боюнча 2021-жылы кескин өсүш байкалган, бул көрсөткүч $203,3 \pm 3,8$ ($n=633$) түзүп, динамикалык түрдө $+584,5\%$ га өскөн. 2019-жылы консультациялардын да ($256,9 \pm 4,3$, $n=813$) $+44,0\%$ га, COVID-19га байланыштуу $p>0,05$ ке өсүшү байкалган.

3.7 Ош областтык психиатрия жана наркология борборунун ишмердүүлүгүнө баа берүү. Изилденип жаткан жылдарда жайгаштырылган керебеттердин туруктуу саны менен 2020 жана 2021-жылдары кабыл алынган бейтаптардын саны кыскарган, ошол эле учурда пациенттердин керебет күндөрү азайган жана ошого жараша керебеттин иши кыскарган. 2019, 2020 жана 2021-жылдары бейтаптын орточо ооруканага жатуусу жогору болсо, бул жылдары реабилитациянын көрсөткүчү төмөндөгөн.

Ош облусунун Алай районун кошпогондо, бардык райондордо психиатрлардын жетишсиздиги байкалат. Ош облустук психиатрия жана наркология борбору бир гана Ош облусунун калкына эмес, бүтүндөй түштүк аймагына өзгөчө кырдаалдарда психологиялык жана психиатриялык жардамдарды тынымсыз көрсөтүп келет.

4-глава «Ош облусунун калкынын психикалык саламаттыгына COVID-19 таасирин баалоо (анкетирлөөнүн натыйжалары боюнча).

4.1 Коронавирустук инфекциясы бар бейтаптардын медициналык-социалдык мүнөздөмөлөрү. COVID-19 пандемиясынын калктын психикалык саламаттыгына тийгизген жагымсыз кесепеттери пандемиянын таасирин жана соматикалык жана психикалык оорулардын андан ары өсүшүн толук баалоо үчүн пациенттердин медициналык, демографиялык жана социалдык профилин талдоо зарылдыгын талап кылууда. Беш пунктта жайгашкан Ош обсерваториясына кайрылган пациенттердин жалпы санынын ичинен ($n=385$) эркектер $47,5 \pm 2,5$ ($n=183$) жана аялдар $52,5 \pm 2,5$ ($n=202$), $p>0,05$. 40-49, 50-59 жана 30-39 жаш курактагылар басымдуулук кылып, башка курактык топтордун бир аз бөлүгүн түзөт. Эң көп үлүшүн жогорку билимдүү аялдар түздү – $58,4\%$ ($n=118$), эркектер арасында орто билимдүү – $61,2\%$ ($n=112$) көбүрөөк. $72,1\%$ ($n=132$) иштеген эркектер, $54,0\%$ ($n=109$) аялдар. Эркектердин $61,2\%$ ы ($n=112$) никеде, $68,3\%$ ы ($n=138$) никеси бар аялдар. Аялдар негизинен 3-4 балалуу болгон – $46,0\%$ ($n=93$), 1-2 – $28,2\%$ ($n=57$), 4төн ашык – $17,4\%$ ($n=35$) жана балалуу болбогондор – $8,4\%$ ($n=17$), эркектер 1-2 балалуу болгон – $44,2\%$ ($n=81$), 3-4 – $37,8\%$ жана 4төн ашык – $18,0\%$.

Эркектер менен аялдардын басымдуу бөлүгү өз абалын “жакшы” деп баалашкан – $32,2 \pm 2,3$ жана $27,8 \pm 2,2$, $p>0,05$ ден соолук деңгээлин “эң жакшы” деп белгилегендер $12,4 \pm 2$ эркектер, 8 жана $13,8 \pm 1,7$ аялдар, тиешелүүлүгүнө жараша, $p>0,05$. Аялдар ($10,9 \pm 1,5$) эркектерге ($2,9 \pm 0,8$) караганда ден соолугунун абалын «начар» деп эсептешет, $p<0,001$. Респонденттердин көпчүлүгү өнөкөт оорулары жок деп жооп беришкен – $54,8 \pm 2,5$; бул оорулар $45,2 \pm 2,5$, $p>0,05$ байкалган. Аялдар эркектерге караганда өнөкөт оорунун бар экендигин көп белгилешкен (тиешелүүлүгүнө жараша $24,9 \pm 2,2$ жана $20,3 \pm 2,0$), $p>0,05$. Бейтаптардын басымдуу бөлүгү

гипертония - $36,9 \pm 2,4$ ($n=142$), кант диабети - $9,0 \pm 1,4$ жана бронхиалдык астма - $9,6 \pm 1,5$, $p < 0,001$.

4.2 COVID-19нын психикалык саламаттыкка тийгизген таасирин баалоо (анкетирлөөнүн натыйжалары боюнча). Коронавирустук инфекциянын белгилери бар бейтаптар үй-бүлөлүк дарыгерге көбүрөөк кайрылышат ($17,4 \pm 1,9$). Респонденттердин көпчүлүгү коркпогондорго ($49,9 \pm 2,5$) караганда коронавирустук инфекцияны жуктуруп алуудан корккон ($55,1 \pm 2,5$), $p > 0,05$. Респонденттердин басымдуу бөлүгү коронавирустук инфекцияга каршы профилактикалык чаралар эффективдүү эмес ($81,6 \pm 1,9$) деп эсептегени тынчсыздандырат, бул COVID-19 менен күрөшүүдө профилактикалык иш-чараларды натыйжалуу деп эсептегендерге караганда $4,4$ эсеге ($18,4 \pm 1,9$) көп, $p < 0,001$. Эркектер менен аялдардын арасында алдын алуу чаралары эффективдүү эмес деп эсептегендер көбүрөөк ($36,1 \pm 2,4$, $n=139$; $45,5 \pm 2,5$, $n=175$), $p < 0,01$. Бейтаптардын көбүрөөк үлүшү өздөрү жана жакындары үчүн эч кандай коркпогондорго ($41,6 \pm 2,5$) караганда оң ($58,4 \pm 2,5$) деп жооп беришти, $p < 0,001$. Аялдар эркектерге ($22,3 \pm 2,1$) караганда ($36,1 \pm 2,4$) көбүрөөк COVID-19 жуктуруп алуудан тынчсызданышат. Эркектер арасында жакындарына жугузуп алуудан коркпогондор аялдарга ($16,4 \pm 1,8$) караганда жогору ($25,2 \pm 2,2$), $p < 0,001$. Белгилеп кетүүчү нерсе, аялдардын саны, алардан обочолонуп калуудан корккон эркектерге караганда көбүрөөк, $b > 0,05$. Изоляция учурунда бейтаптардын көпчүлүгү үйдө калган эмес ($62,8 \pm 2,4$). Респонденттердин басымдуу бөлүгү ($38,7 \pm 2,4$) вирустун жайылышын алдын алуу үчүн алдын ала чараларды көрүшкөн. Респонденттердин көпчүлүгү ($67,8 \pm 2,3$) COVID-19 боюнча алдын алуу чараларын сактоо зарылчылыгы жөнүндө жетиштүү маалымат алышты. Пандемия жалпысынан элде тынчсыздануу, коркуу, маанайдын төмөндөшү, жалпы стресс жана уйкунун бузулуу белгилерин пайда кылды.

4.3 Кыргыз Республикасынын Ош облусунун калкынын коронавирустук инфекция мезгилиндеги психикалык саламаттыгы.

Пандемия жана изоляция учурунда бейтаптардын көпчүлүгү ($27,0 \pm 2,2$) алардын үй-бүлөсү менен баарлашуу муктаждыгы кыйла өстү деп жооп беришти, $p > 0,05$. Коронавирустук инфекциядан обочолонуу мезгилинде жакындары менен баарлашуу зарылчылыгы тууралуу карама-каршы жоопторго карабастан, бейтаптардын көпчүлүгү үй-бүлө мүчөлөрүнүн эмоционалдык колдоосуна муктаж. Бейтаптардын жарымынан көбү эмоционалдык колдоого көбүрөөк муктаж деп жооп беришкен ($51,5 \pm 2,5$). Эркектер ($15,6 \pm 1,8$) жана аялдар ($9,3 \pm 1,4$), $p < 0,001$, жакындарынын колдоосун каалабайт, сыягы, инфекциядан коркуп, эмоционалдык колдоону азыраак каалашат $16,4 \pm 1,8$ жана $7,2 \pm 1,3$, тиешелүүлүгүнө жараша, аялдар жана эркектер, $p > 0,05$. Пандемия учурунда

сурамжылоого алынган $66,2 \pm 2,4$ пациенттин үй-бүлө мүчөлөрү менен чыр-чатактар чыгып, $33,8 \pm 2,4$ пациентте гана мындай жагдайлар болгон эмес, $p < 0,001$. Көбүнчө бейтаптар мамилелер $69,1 \pm 2,3$ жана $10,7 \pm 1,5$ гана начарлап, өзгөрбөгөнүн, $20,2 \pm 2,0$, $p < 0,001$ жакшырганын белгилешкен. Аялдар жана эркектер жакындары менен болгон мамиленин сапаты начарлап кетти деп көбүрөөк жооп беришкен ($35,8 \pm 2,4$ жана $33,2 \pm 2,4$), $p > 0,05$. Бейтаптардын көпчүлүгү чыңалууну сезген ($52,5 \pm 2,5$) жана ($47,5 \pm 2,5$) чыңалууну сезген жок деп жооп беришти, $p > 0,05$. Пандемия учурунда бейтаптардын олуттуу бөлүгү жакындары менен чыр-чатактар, катуу тынчсыздануу, депрессия, психоэмоционалдык абалынын чыңалуусу, тынч уйкусу жана психоэмоционалдык абалынын жаман жагына өзгөрүшүнө дуушар болгон.

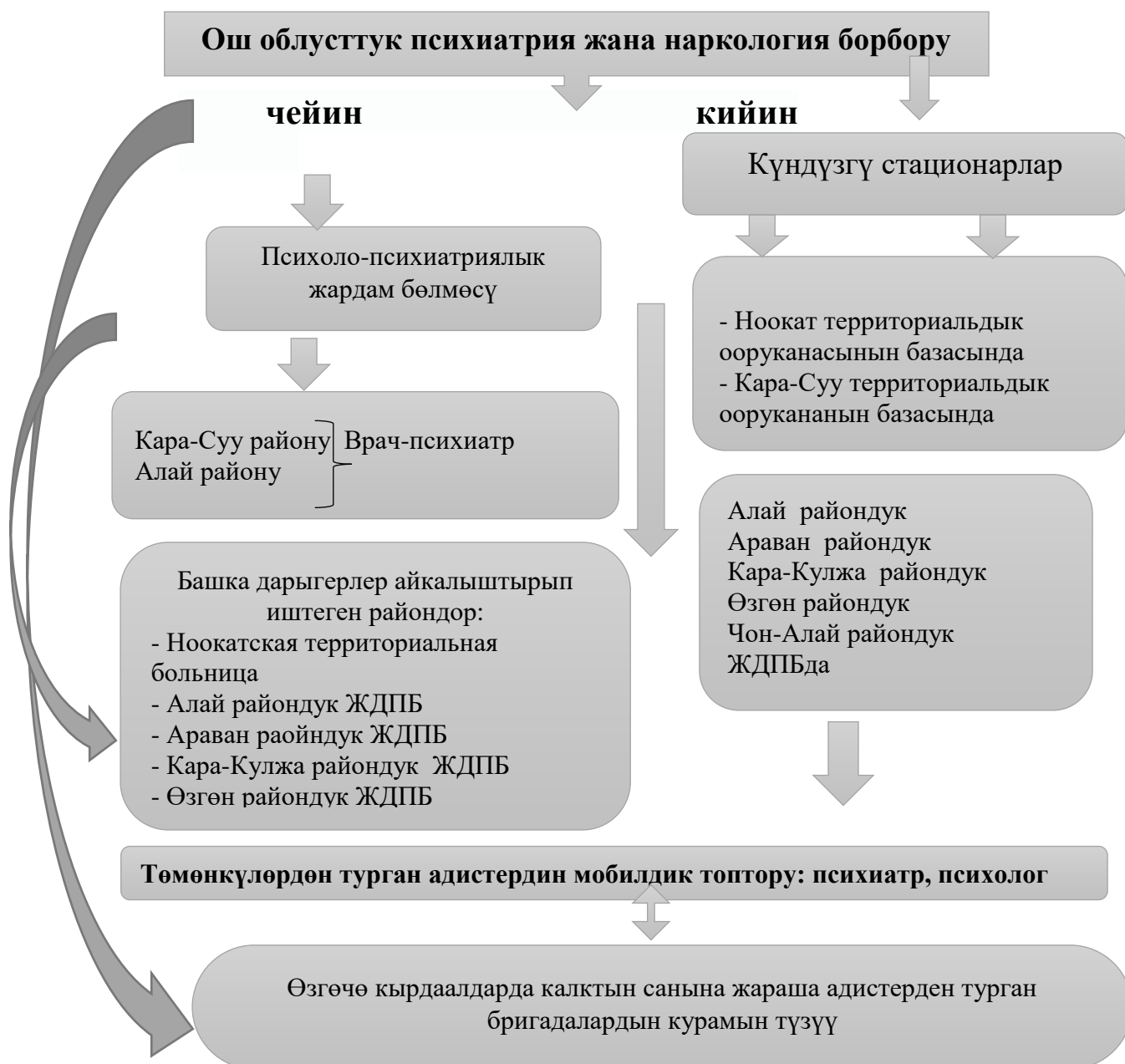
4.4 COVID-19 пандемиясы учурундагы психикалык ден соолук жана жашоо мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрү. COVID-19 пандемиясынын учурунда калк активдүү жашоо образын жүргүзүү мүмкүнчүлүгүнөн ажырап, адамдардын күнүмдүк физикалык активдүүлүгү чектелген. Интернет $54,8 \pm 2,5$ бейтапта адаттагыдан узакка созулду. Пандемия башталганга чейин $67,0 \pm 2,3$ бейтап тамеки чекпеген жана $33,0 \pm 2,3$ пациент тамеки чеккен, $p < 0,001$. Пандемия учурунда пациенттердин тамеки чегүү схемасы коронавирустук инфекциянын жайылышына чейинкидей эле. Эркектер менен аялдардын бир аз гана бөлүгү бир аз көбүрөөк тамеки тарта башташты. Пандемия учурунда алкогольдук ичимдиктерди колдонуу бир аз өзгөрдү. Ошентип, $44,6 \pm 2,5$ пациент пандемияга чейинкиге караганда бир аз көбүрөөк колдоно баштаган ($31,2 \pm 2,3$), бирок олуттуу айырмачылыктар аныкталган эмес, $p > 0,05$. Пандемия учурунда $47,8 \pm 2,5$ респондент өлүүдөн корккон, ал эми коронавирустук инфекцияны жуктуруп алуудан коркпогон бейтаптар $52,2 \pm 2,5$, $p > 0,05$ түзгөн.

5-глава «Кыргыз Республикасында психиатриялык жардам көрсөтүү системасын өркүндөтүүнүн уюштуруу негиздери (Ош облусунун мисалында). Күндүзгү стационар (5.1-сүрөт) жана өз алдынча жана өз ара жардам көрсөтүү топтору түрүндөгү стационарды алмаштыруучу формаларды өнүктүрүү, бир жагынан, калктын медициналык кызматтын бул түрүнө болгон муктаждыгы менен, экинчи жагынан, республиканын саламаттык сактоонун финансы ресурстарын жана материалдык-техникалык ресурстарын рационалдуу жана эффективдуу пайдалануу-нун зарылдыгын.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын талдоо Ноокат жана Кара-Суу аймактык ооруканаларынын базасында, ошондой эле Алай, Араван, Кара-Кулжа, Өзгөн борбордук клиникалык ооруканаларынын базасында күндүзгү стационарларды түзүү зарылдыгын көрсөттү. жана Чоң-Алай райондорунда калкка психиатриялык жардам көрсөтүүнүн жеткиликтүүлүгүн жана

сапатын жогорулатууга жана Ош облустук психиатрия жана наркология борборунун дарыгерлеринин түйшүгүн азайтууга мүмкүндүк берет.

Өзүнө жардам жана өз ара жардам көрсөтүү тобу - абалы күнү-түнү байкоо жүргүзүүнү жана дарылоону талап кылбаган психикалык жана жүрүм-туруму бузулган бейтаптарга медициналык жардам көрсөтүүгө арналган стационардан тышкаркы жана стационардык психиатриялык бөлүмдөрдүн ортосундагы аралык звено; Диагностикалык жана дарылоо жардамына муктаж болгондор күндүз стационардыкка жакын көлөмдө жана интенсивдүүлүктө.

Сүрөт 5. 1. Ош облусунун калкына психиатриялык жардам көрсөтүүнү уюштуруу модели.

Ош облусунун калкына психиатриялык жардам көрсөтүүнү уюштурууну жакшыртуу боюнча чаралар психологиялык-психиатриялык жардамдын жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга жана медициналык жардамдын сапатын жогорулатууга мүмкүндүк берет.

КОРУТУНДУ:

1. Ош облусунда психикалык жана жүрүм-туруму бузулган оорулуулардын диспансердик каттоодо тургандарынын саны төмөндөө тенденциясы байкалган, 2016 жана 2021-жылдар аралыгында кеңеш берүү каттоодо тургандардын санынын көбөйүүсү катталган. Психикалык алгачкы жолу катталган оорулардын деңгээли Ош облусунун Кара-Суу, Өзгөн жана Ноокат райондорунда көп байкалган. Оорулардын эң көп көрсөткүч менен талма, шизофрения, оору Альцгеймера (деменции), ошондой эле невротикалык оорулар менен 2021-ж. жогорку жыштыгы кайрылуулары байкалган. Ош облусу боюнча кеңеш алууга кайрылгандардын тенденциясын көбөйүшү 2018-ж. жана 2019-жылдарда байкалган. Мында Ош облусу боюнча иш жүзүндө чыныгы оорулар менен катталгандар, болжолдоп күтүлүчү оорулардын санынан аз болгон. Психикалык оорусуна байланыштуу майыптыгы бар бейтаптардын жалпы санынан II топтогу майыптардын саны басымдуулук кылат. Биринчи жолу аныкталган майыптуулуктун өсүү тенденциясы 2019 жана 2021-жылдар аралыгында байкалган. Жылдар боюнча бирин жолу майыптуулугу катталган жогорку салыштырма салмагы райондор арасында Кара-Суу, Ноокат, Алайда катталган.

2. Пандемия учурунда бейтаптардын көпчүлүгү психоэмоционалдык абалынын чыңалуусу, болгон окуяга көп тынчсыздануу абалы, тынчсыздануу, Чүнчү (депрессия), тынчсызданып уктоо жана жалгыздыктын көбөйгөнүн байкашкан. Психикалык жана жүрүм турумдун бузулуусунун сап башында: ооруну жуктуруп алуу коркунучу, пандемиядан коркуу сезими, пандемия учурунда чектен ашып тынчсыздануу; курчоого алынуу.

3. Ош облусунда психиатр, психолог айрыкча балдар дарыгерлеринин жетишсиздиги байкалат, ал эми Кара-Кулжа жана Чоң-Алай райондорунда дарыгерлердин жоктугу, жогорку көрсөткүчтөгү айкалыштырып иштөө байкалат.

4. Психиатриялык жардам көрсөтүү системасын алдыңкы деңгээлде жогорулатууга регионалдык деңгээлде күндүзгү стационарларды түзүү, өзү жана өз ара жардамдашуу топторун түзүү медициналык жардамдын жеткиликтүүлүгүн жана сапатын жогорулатат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

I. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн деңгээлинде:

1. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкынын психикалык саламаттыгын коргоо боюнча Программасын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Калктын саламаттыгын сактоо жана өнүктүрүү программасына ылайык ишке ашыруу, Саламаттыкты сактоо системасынын 2019-2030-жылдарга карата “Дени сак адам – өнүккөн өлкө” программасын ишке ашыруу.

II. Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин деңгээлинде:

1. Саламаттыкты сактоо системасын өнүктүрүүнүн азыркы этабында психикалык саламаттыкты сактоону жакшыртуунун эң рационалдуу уюштуруу модели болуп, медициналык жардамдын жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берүүчү Жалпы медициналык практикалык борборлоруна күндүзгү стационарларды ачуу болуп саналат;

2. Өзгөчө кырдаалдарда медициналык жардам көрсөтүү үчүн шашылыш психологиялык-психиатриялык жардам топторун түзүү.

III. Облустук психиатрия жана наркология борборунун деңгээлинде:

1. консультациялык, диагностикалык психологиялык жана психиатриялык жардам көрсөтүү максатында Ош облусунун райондорунда психиатрлардын жана психологдордун көчмө топторун түзүү.

2. Психиатриялык стационардык жана стационардан сырт дарылоолордун ортоңку чени болуп, өзү жана өз ара жардамдашуу топтордун түзүү болуп саналат.

IV. Билим берүү мекемелеринин деңгээлинде:

1. Дарыгер психиатрларды дипломго чейинки деңгееде даярдоо.

2. Психиатрларды жана психологдорду, штаттан тышкаркы адистерди үзгүлтүксүз билимин жогорулатуу.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Акпышаров, Н. Т. Тенденции заболеваемости психическими расстройствами в Кыргызской Республике [Текст] / Н. Т. Акпышаров, М. А. Мамбетов // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2020. – № 12. – С. 39-42; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.elibrary.ru/item.asp?id=45653803

2. Акпышаров, Н. Т. Совершенствование психиатрической помощи как наиболее актуальной проблемы общественного здравоохранения [Текст] / Н. Т. Акпышаров // Бюллетень науки и практики. – Нижневартовск, 2020. – Т. 6, № 5. – С. 184-194; То же: [Электронный

ресурс]. – Режим доступа: www.elibrary.ru/item.asp?id=42920952

3. **Акпышаров, Н. Т.** Медико-социальная характеристика пациентов города Ош Кыргызской Республики с коронавирусной инфекцией [Текст] / Н. Т. Акпышаров // Научное обозрение. Медицинские науки. – Москва, 2022. –

№ 4. – С. 5-9; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.elibrary.ru/item.asp?id=49376514

4. **Акпышаров, Н. Т.** Оценка влияния COVID-19 на психическое здоровье (по данным анкетирования) [Текст] / Н. Т. Акпышаров // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – № 4. – С. 69-72; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=54791077>

5. **Акпышаров, Н. Т.** Психическое здоровье населения Ошской области Кыргызской Республики в период коронавирусной инфекции [Текст] / Н. Т. Акпышаров, М. А. Мамбетов // Научное обозрение. Медицинские науки. – Москва, 2023. – № 4. – С. 47-51; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54389421>

6. **Акпышаров, Н. Т.** Особенности образа жизни, психическое здоровье и COVID-19 [Текст] / Н. Т. Акпышаров // Бюллетень науки и практики. – Нижневартовск, 2023. – Т. 9, № 7. – С. 209-215; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=54221125>

7. **Акпышаров, Н. Т.** Частота психических расстройств и расстройств поведения подростков и детей до 14 лет по данным Центра психического здоровья г. Ош [Текст] / Н. Т. Акпышаров, М. А. Мамбетов // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – № 3. – С. 51-55; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=54828202>

8. **Акпышаров, Н. Т.** Динамика первичной заболеваемости психическими расстройствами и расстройствами поведения в Ошской области Кыргызской Республики [Текст] / Н. Т. Акпышаров // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – Москва, 2023. – № 9 – С. 13-17; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=54639071>

Акпышаров Нурлан Токтосуновичтин «Кыргыз Республикасындагы психиатриялык жардам системасын жакшыртуунун илимий негизи (Ош областынын мисалынын негизинде)» деген темадагы 14.02.03 – коомдук саламаттык жана саламаттыкты сактоо адистиги боюнча медицина илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: коронавирус инфекциясы, алгачкы ооруу, психиатриялык жардам, психикалык ден соолук, психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулар, тобокелдик факторлору.

Изилдөөнүн объектиси: психикалык бузулуулар жана жүрүм-туруму бузулган бейтаптар.

Изилдөөнүн предмети: психикалык саламаттык сактоо системасы.

Изилдөөнүн максаты: комплекстүү изилдөөнүн негизинде Ош облусунда психиатриялык жардам көрсөтүү системасын өркүндөтүү боюнча далилдүү чараларды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмалары: аналитикалык, ретроспективдүү, социологиялык, статистикалык.

Алынган натыйжалар жана алардын жанылыгы. Облустук деңгээлде биринчи жолу Ош облусунун нозологиясы жана райондору боюнча психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын биринчиликтин тенденциясы жана таралышы боюнча олуттуу айырмачылыктар аныкталды жана сызыктуу регрессиялык теңдеменин негизинде биринчи оорунун болжолу эсептелди. Биринчи жолу көп варианттуу анализдин негизинде психикалык жана жүрүм-турумдук бузулуулардын өнүгүшү үчүн тобокелдик факторлору аныкталган. COVID-19 пандемиясынын учурунда Ош обсерваториясына кайрылган бейтаптардын психикалык саламаттыгына коронавирустук инфекциянын тийгизген терс таасири тууралуу маалыматтар алынды. Ош облусунда биринчи жолу амбулатордук шартта көрсөтүлүүчү психиатриялык жардамдын жетишсиздиги медициналык кадрлардын жетишсиздигинен жана анын натыйжасында толук эмес жумуш убактысынын жогорку коэффициентинен улам белгиленген. Психикалык жана жүрүм-турумдун бузулушуна медициналык жардам көрсөтүүнүн сапатын жогорулатууга багытталган региондук деңгээлде психиатриялык жардам көрсөтүү системасын өркүндөтүүнүн жолдору иштелип чыккан (Ош областынын мисалында).

Колдонуу боюнча сунуштар: Медициналык жардамдын жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу үчүн күндүзгү стационарлар, Жалпы медициналык практика борборлорунун психо-психиатриялык жардам

бөлмөлөрү, өзгөчө кырдаалдарда шашылыш психологиялык-психиатриялык жардам топтору сунушталат.

Колдонуу тармактары: коомдук саламаттык жана саламаттыкты сактоо, психиатрия.

РЕЗЮМЕ

диссертационной работы Акпышарова Нурланбек Токтосунович на тему «Научное обоснование совершенствования системы оказания психиатрической помощи в Кыргызской Республике (на примере Ошской области)» на соискание ученой степени кандидата медицинских наук по специальности 14.02.03 – общественное здоровье и здравоохранение

Ключевые слова: коронавирусная инфекция, первичная заболеваемость, психиатрическая помощь, психическое здоровье, психические и поведенческие расстройства, факторы риска.

Объект исследования: больные с психическими расстройствами и расстройствами поведения.

Предмет исследования: система оказания психиатрической помощи.

Цель исследования: на основе комплексного исследования разработать научно-обоснованные мероприятия по совершенствованию системы оказания психиатрической помощи в Ошской области.

Методы исследования: аналитический, ретроспективный, социологический, статистический

Полученные результаты и их новизна. Впервые на региональном уровне выявлены существенные различия в тенденции первичной заболеваемости и распространенности психических и поведенческих расстройств по нозологиям и районам Ошской области и рассчитан прогноз первичной заболеваемости на основе уравнения линейной регрессии. Впервые выявлены факторы риска развития психических и поведенческих расстройств на основе многофакторного анализа. Получены данные о негативном влиянии коронавирусной инфекции на психическое здоровье пациентов, обратившихся в обсерватории г. Ош в период пандемии COVID-19. Впервые установлена низкая доступность психиатрической помощи в районах Ошской области, оказываемой в амбулаторных условиях, обусловленная дефицитом медицинских кадров и как следствие, высоким коэффициентом совместительства. Разработаны пути совершенствования системы оказания психиатрической помощи на региональном уровне (на примере Ошской области), направленные на

улучшение качества медицинской помощи при психических расстройствах и расстройствах поведения.

Рекомендации по использованию: предлагаются дневные стационары, кабинеты психоло-психиатрической помощи при Центрах общей врачебной практики, в условиях чрезвычайной ситуации группы экстренной психолого-психиатрической помощи, позволяющих повысить доступность медицинской помощи.

Область применения: общественное здоровье и здравоохранение, психиатрия

SUMMARY

dissertation work of Nurlan Toktosunovich on the topic "Scientific justification for improving the system of providing psychiatric care in the Kyrgyz Republic (on the example of the Osh region)" for the degree of candidate of medical sciences in the specialty 14.02.03 - public health and health care

Key words: coronavirus infection, primary morbidity, psychiatric care, mental health, mental and behavioral disorders, risk factors.

Subject of research: patients with mental health and conduct disorders.

Research subject: mental health care delivery system.

Purpose of the study: Based on a comprehensive study, develop scientifically based measures to improve the system of providing psychiatric care in the Osh region.

Research methods: analytical, retrospective, sociological, statistical

The results obtained and their novelty. For the first time at the regional level, significant differences were identified in the trend in the primary incidence and prevalence of mental and behavioral disorders by nosology and districts of Osh region and the forecast of the primary incidence was calculated based on the linear regression equation. For the first time, risk factors for the development of mental and behavioral disorders were identified based on multifactorial analysis. Data were obtained on the negative impact of coronavirus infection on the mental health of patients who applied to the Osh Observatory during the COVID-19 pandemic. For the first time, the low availability of psychiatric care in the districts of the Osh region, provided on an outpatient basis, was established due to a shortage of medical personnel and, as a result, a high part-time ratio. Ways have been developed to improve the system of providing psychiatric care at the regional level (on the example of the Osh region), aimed at improving the quality of medical care for mental disorders and behavioral disorders.

Recommendations for use: day hospitals, psycho-psychiatric care rooms at General Practice Centers, in an emergency, emergency psychological and psychiatric care groups are offered to increase the availability of medical care.

Scope: Public health and health care, psychiatry.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "H. [unclear]".